

VERS UNA ALTRA NOCIÓ DE «RIQUESA»

HI HA INSTRUMENTS CONCEPTUALS TRADICIONALS QUE JA NO SERVEIXEN

EDGARDO LANDER

Caracas, Veneçuela

Ens trobem davant d'una nova condició planetària històrica que ja podem reconèixer clarament: es tracta ni més ni menys que d'una crisi de civilització, de la impossible continuïtat del "model industrialista i depredador basat en la lluita dels humans contra la natura", en la identificació del benestar i la riquesa com a "acumulació de béns materials", amb les conseqüents expectatives de "creixement i consum il·limitats, de més i més". Això, senzillament, no és possible.

Ja ha deixat de ser una discussió si el model de vida de les comunitats andines o de les comunitats de l'Amazònia agrada més o menys que el model de vida de les comunitats suburbanes nord-americanes, doncs aquest s'ha acabat convertint en una radical impossibilitat. Avui, pensant el planeta en termes de "petjada ecològica", en termes de l'apropiació de la capacitat productiva global de la Terra, amb totes les seves dimensions de vida, es constata que està essent explotada més enllà de la seva capacitat de reposició, de recuperació. Els éssers humans que vivim avui estem usant no només la totalitat de la capacitat de reposició, sinó la part que correspondria a les futures generacions.

Això succeeix, a més, en un context en que una proporció molt important de la població del planeta no té aigua potable ni accés a aliments que cobreixin el mínim de calories diàries necessàries. Estem en una situació en la qual els càlculs mostren que ja fa varies dècades que hem passat a un joc de suma zero: si estem usant més enllà del que hi ha disponible, els rics es fan més rics, necessàriament, reduint els recursos per als més pobres.

Això no és una predicció apocalíptica d'uns ambientalistes enfebrats, sinó una constatació inobjectable. Però, si és així ¿com és que continuem fent vida com si això no estigués passant? ¿Com és que continuen les negociacions de l'OMC, les polítiques públiques en funció del desenvolupament, progrés i industrialització, com si tot això fossin

problemes d'uns altres? La realitat ens indica que un dels límits principals per transformar la societat –més enllà dels límits que posi l'imperi, o les classes dominants, o les multinacionals, o l'oposició de dretes en el cas de les reformes constitucionals– és en els nostres propis caps, en un pensament lligat a la reproducció d'allò existent, en la nostra dèbil capacitat per imaginar altres formes d'entendre les coses.

Les disciplines en les quals estem formats, en particular l'economia, són eurocèntriques, colonials; fraccionen la vida en trossos i, arbitràriament, assignen a uns o altres com el seu objecte. L'economia es redueix a una visió molt particular, que té a veure amb una herència de la construcció de la "societat de mercat" de la tradició liberal –lamentablement assumida en una forma relativament acrítica també per la tradició marxista socialista, en diversos sentits. Així, allò que s'entén per "riquesa", la seva quantificació, la definició de què es mesura i què no es mesura, té un instrument bàsic amb el qual s'avalua tot l'àmbit econòmic: els comptes nacionals. Però aquestes mesuren unes coses i no en mesuren d'altres. No mesuren la capacitat productiva de la vida, tota la capacitat de subsistència que no implica intercanvi mercantil, tot l'àmbit –àmpliament estès en el planeta del treball de les dones a casa com a condició de reproducció; amb prou feines mesuren una porció d'un procés molt més vast. Alhora que ometen els processos destructius, amb la qual cosa moltes vegades apareix com a "acumulació de riquesa" el que en realitat és un "procés sistemàtic d'empobriment col·lectiu", perquè s'estan destruint les condicions que fan possible això mateix que anomenem riquesa.

En aquest sentit, continuar pensant en termes economicistes i antropocèntrics, sobre la idea de "recursos naturals", suposa que l'aigua, la terra i els boscos... són recursos per a la producció econòmica. En termes simbòlics, això opera de la mateixa forma com les feministes han demostrat que funciona la reiteració del llenguatge patriarcal: quan pensem en la

categoria “recursos naturals” automàticament veiem un “recurs” que podem usar; si se’n està acabant en tenim cura, però com un recurs.

Com podem pensar això en altres termes? Veiem un exemple. Al sud del riu Orinoco, a Veneçuela, hi ha un extensíssim bosc tropical que connecta amb l’Amazònia, amb nivells extraordinaris de precipitació, de diversitat biològica, amb pobles indígenes diversos que porten milers d’anys vivint en aquesta condició. Fins i tot des del punt de vista directament econòmic, és una zona vital per a la Veneçuela contemporània, ja que en depenen les rescloses que signifiquen el setanta per cent de l’electricitat del país. Però resulta que sota aquesta extraordinària riquesa hi ha or, molt d’or. *Garimpeiros* brasilers i veneçolans l’exploten, usant tècniques artesanals; empen unes bombes hidràuliques que aixequen el sòl vegetal i creen grans aiguamolls, utilitzen mercuri per aconseguir que l’or s’hi dipositi i es pugui recollir. Amb això es destrueix la capa vegetal, s’afecta la biodiversitat, la capacitat generativa d’aigua i d’hidroelectricitat. A les basses i pantans prolifera el mosquit del dengue i està tornant el paludisme, malaltia que amenaça la vida de les poblacions indígenes de la zona; el mercuri contamina la cadena alimentària que comença pels peixos d’aquests rius i acaba a les poblacions urbanes. Amb aquest impacte dramàtic es processa l’or que es converteix en lingots, dipositats novament sota terra, ara als soterranis del Banc Central. I els comptes nacionals ens diuen que som “més rics”...

Aquí hi ha alguna cosa que no funciona. Amb els criteris que es reflecteixen en aquest mesurament i avaluació, estem impossibilitats conceptualment per pensar un món diferent. Si volem efectivament pensar en una relació diferent d’allò humà amb la resta de la vida, cal qüestionar els supòsits i les construccions disciplinàries, les formes de mesurar, de quantificar, d’avaluar.

Sota el predomini dels conceptes i instruments que coneixem i que es reproduïen com si de “lleis naturals” es tractés, projectes econòmics tant d’esquerra com de dreta es poden reivindicar igualment com a reeixits. Tant Hugo Chávez com Alán García podrien afirmar que els seus projectes econòmics són meravellosos perquè el creixement

en ambdós països està per sobre del vuit per cent. Aquests mesuraments amaguen així diferències i similituds, però també condicionen els fets; les avaluacions que es desprenen d’aquests números marquen pautes de per on seguir; aleshores són una trampa, doncs poden induir a repetir, a reproduir la forma de fer les coses.

En el món d’avui s’observa una tendència a “continuar fent el mateix però amb un ‘ornament ambientalista’”, amb un aparent interès per la conservació que en la pràctica queda totalment al marge, doncs les decisions fonamentals sobre polítiques econòmiques, sobre inversió, sobre creixement, en suma, sobre el model i les seves mesures... continuen estant dictades des dels organismes internacionals, des de l’Organització Mundial del Comerç –que s’ha convertit en el principal– juntament amb el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional –tot i que aquest darrer està relativament debilitat. Les declaracions de les Nacions Unides sobre el medi ambient resulten esquizofrèniques, ja que parlen d’uns principis, d’unes preocupacions per les cultures i la natura mancades d’incidència, mentre per altra banda reafirmen aquesta economia destructora.

Resulta important reconèixer que els instruments amb què comptem per analitzar aquests afers ja no ens serveixen. Són instruments que converteixen en “natural” i en inevitable allò que venim fent. Són coneixements de matriu colonial i eurocèntrica, unes ciències socials modernes d’origen liberal que han construït com a natural i inevitable aquest patró civilitzador. I aquesta visió es legitima a través de tot el sistema educatiu, de manera molt particular, en els nostres temps, a les escoles d’economia, on es “naturalitza” aquest ordre a través de la quantificació i de l’objectivització de les “lleis econòmiques”.

A aquestes alçades el problema ja no és només l’economia neoclàssica, no és pas únicament el model neoliberal de l’economia, sinó el mateix model de l’economia, la noció mateixa de “riquesa”, la noció de què es quantifica, què mesurem... Aquesta concepció, allò que avui s’entén per riquesa, només ens pot dur a la desaparició de la vida en el planeta.